

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 7
ISSN 1303-5231

DİCLE ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi

CİLT: IV
SAYI: 1

DIYARBAKIR - 2002

FAKÜLTE YAYIN KURULU

**D. Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi:
Dekan
Prof.Dr. Abdülbaki TURAN**

**Yayın Komisyonu:
Doç Dr. Muhammet ÇELİK (Başkan)
Editör: Doç.Dr. İbrahim COŞKUN
Üye: Doç.Dr. Abdurrahman ACAR**

Bilgisayar Dizgi ve Mizanpaj: Doç.Dr.İbrahim COŞKUN

Son Okuma: Doç.Dr.Mesut ERDAL

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 7

ISSN 1303-5231

Baskı D.Ü. Matbaası DİYARBAKIR

Baskı Tarihi: 15/06/2002 DİYARBAKIR

İBN-İ ARABİ'NİN FAHREDDİN RAZİ'YE GÖNDERDİĞİ MEKTUP*

*Nesim DORU***

THE LETTER FROM İBN ARABİ TO FAHRADDİN ER-RAZİ

Ibn Arabi and Fahreddin Razi are two well-known personages who are associated with "Philosophical Sufism" (Ibn Arabi) and "Philosophical Kelam" (Fahreddin Razi) These two thought are basically different in terms of philosophical thinking and conceptual understanding. In the presented letter, which was sent by Ibn Arabi to Fahreddin Razi, it is possible to see the main differences between these two big thinkers: "seyh'ul akbar" and "the third teacher", or calling them with the disciplines they are associated: Philosophical Sufism and Philosophical Kelam. First off all, for a carefully reader, there are some clues that show the differences of these two disciplines' ways of reading the cosmos. Furthermore, this letter presents the different epistemologic interpretations of these two ways of thinking, and their main differences about the matter of knowing God.

* * *

İslam düşünce tarihinde 12. yüzyıl, hem siyasi açıdan hem de felsefi entelektüalizm açısından tam anlamıyla bir kırılmaya sahne olmuştur. Her ne kadar bu kırılmanın sebepleri müstakil bir çalışmayı gerektiriyor ve bu çalışmanın sınırlarını aşıyor ise de, burada özellikle doğudan Moğollar'ın ve batıdan Haçlılar'ın İslam memleketlerini istila etmeleri ile Gazâli

* Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabi, "Risale İle'l İmam er-Razi", (Resailu İbn Arabi içinde, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2001, ss.184-187)

**Ank.Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

(ö.505/1111) 'nin İslam filozoflarına karşı aldığı tavrı zikretmeliyiz. İşte bu kırılmadan sonra İslam Felsefesi yönünü değiştirmiş ve diğer İslam düşüncesine ait disiplinleri etkileyerek geniş bir yorumlar halesini meydana çıkarmıştır. Bu yeni dönemle birlikte İslam düşüncesinin Tasavvuf ve Kelam disiplinleri felsefi düşünceye kapılarını açmıştır. Buna karşılık İslam Felsefesi de, etkilediği ve nüfuzu altına aldığı bu yeni disiplinlerin hem yönünü değiştirmiş hem de daha fazla gelişmelerini sağlayarak kognitif bir yapıya bürünmelerini sağlamıştır. Bu yeni yapılanma sonucu ortaya çıkan disiplinler “Felsefi Tasavvuf” ve “Felsefi Kelam” şeklinde adlandırabileceğimiz iki disiplindir. Bu iki disiplinden birincisinin kurucusu İbn Arabi (ö.638/1240) iken, ikincisinin de en ünlü siması şüphesiz Fahreddin Razi (ö.606/1209)'dir.

İbn Arabi'nin “Tasavvuf Felsefesi”, en üst derecede duygu, düşünce ve sezgisel bilgilerin mezc edilmesidir. İbn Arabi'nin düşüncesinde şekillenen “Varlığın Aşkın Birliği” veya “Hakikatin Birliği”, İslam düşünce tarihinde benzerine az rastlanılabilecek en üst derecede entelektüel tartışmalara sebep olmuştur. O'na göre tanrının varlığından vareste sayılabilecek otonom bir gerçekliğe inanmak hakikati inkar etmek ile eş anlamlıdır. Çoğu zaman panteizmle karıştırılan İbn Arabi'nin “Vahdet-i Vücut” nazariyesi, asla Tanrının dışında alemi veya dünya ve içindekini yok saymak da değildir. İbn Arabi'ye göre, alem Tanrı değildir ama eşyanın gerçekliği tanrının gerçekliğinden ayrı da değildir. Aksi takdirde İbn Arabi'ye göre, tanrının yanısıra başka tanrıların varlığını kabul etmek kaçınılmaz olur.

İbn Arabi'ye göre, “bilmek” aklî ve istidlâlî bir sıfat değildir. Eğer “bilmek” bu şekilde tarif edilirse, tanrı, hakkında hiçbir şeyin söylenemeyeceği ve bilinemeyeceği soyut bir monad olur. Bu anlamıyla “bilmek” bilinen şeyi belirleyen olacağından mutlak varlık olan tanrının mahiyetine aykırı düşmüş olur. Zira tanrı yani mutlak varlık, tüm belirlenmemişlerin en belirlenmemişidir.

Fahreddin Razi'ye gelince, O, Antik Yunan felsefesinin kainatı okuma biçimi olarak kullandığı mantık disiplininin Aristoteles yorumunu İslam dünyasına sokan ve bunu İslam bilimlerine uygulayan ilk İslam düşünürlerinden birisidir diyebiliriz.

Gazali'nin Mantık ilmini Kelam ilmine sokmasıyla başlayan felsefi kelam döneminin zirve noktasında ünlü filozof kelamcı Fahreddin Razi durmaktadır. Gazali, Mantık İlmini tüm İslami İlimler için bir alet olarak görmüşken, Razi, Mantığı bir alet ilmi olmaktan çok, müstakil özel bir ilim olarak ele almıştır.

Fahreddin Razi, Aristoteles geleneğindeki felsefeyi tüm yönleriyle hazmeden ve onu kelami konularla birlikte sunan ilk İslam kelamcısıdır. Razi, Felsefeyi Kelama sokmakla, bu ilme Aristoteles geleneği doğrultusunda bir istikamet vermiştir. Bu durum, İslam dünyasında Eş'ariliğin daha çok yayılmasına, Maturidiliğin ise gerilemesine sebep olmuştur.

Fahreddin Razi'nin felsefi kişiliği, felsefi-kelam dönemine damgasını vurmuştur. Bu sebeple Fahreddin Razi'ye Aristoteles ve Farabi'den sonra "Üçüncü Muallim" denmiştir.

Razi, üstün bir enerji ile Meşşai felsefesinin, kâinatı okuma biçimi olarak kullandığı düşünsel modaliteleri, İslam düşüncesine de uygulamak suretiyle, İslam düşüncesini, özellikle bu düşüncenin bilgi yorumunu, akıl ve mantık perspektifiyle ele alınması çabasının zirve noktasında bulunarak, bir yönüyle, Eflatun ve Aristoteles'e, diğer yönüyle İbn-i Sina'ya, bir diğer yönüyle de Eş'ari kelamcılarına yüzünü dönmüş, bu düşünceler arasında büyük bir eklektizm kurarak felsefesini ortaya koymuştur.

Başka bir ifade ile söylemek gerekirse; İbn Arabi ve Fahreddin Razi, İslam felsefesinin, teksif edilmiş büyük bir konsantre merkezi olduğunu üstün bir çabayla kanıtlamışlardır.

İşte bu noktada, aşağıda çevirisini sunduğumuz İbn Arabi tarafından Fahreddin Razi'ye gönderilen mektubun satırlarında bu iki düşünürün, "Şeyhu'l-Ekber" ve "Üçüncü Öğretmen" in başka bir ifadeyle "Felsefi Tasavvuf" ve "Felsefi Kelam" disiplinlerinin kâinatı okuma biçimlerini ve bakış açılarını ve bu iki düşünüş biçimi arasında, özellikle bu iki düşüncenin farklı epistemolojik yorumlarını ve Tanrının bilinmesi meselesinde var olan temel farklılıkları görmek mümkündür.

İMAM RAZI'YE

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd Allah'a, selam, rahmet ve bereket onun seçkin kullarına –ve benim Allah yolundaki dostum Fahreddin'e (Allah onu himmetiyle yüceltsin)- olsun. Bizden sana hitaben; ondan başka ilah olmayan Allah'a hamd ederiz.

Allah'ın elçisi buyuruyor ki; "Biriniz kardeşini sevdiği zaman bunu ona bildirsin."

Ve ben seni seviyorum.

Allah Teala şöyle buyurur: "Birbirinize hakkı tavsiye ediniz."

Bazı eserlerine ve Allah'ın onunla seni te'yid ettiği kuvvete ve tahayyül ettiğin büyük fikirlere vakıf oldum.

Nefs, kespettiğini bulamadığı zaman, bereket ve bolluğun tadını bulamaz. Bu durumda ayaklarının altından yiyenlerden (İbn Arabi burada hayvanları kastetmektedir. çev) olur.

İnsan ise üstünden yiyendir. Allah'ın dediği gibi: "Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirilene doğru tutsalardı; elbette hem üstlerinden yerlerdi hem de ayaklarının altından."¹

Dostum -Allah onu muvaffak etsin- bilsin ki kâmil veraset bazı yönleriyle değil bütün yönleriyle gerçekleşen verasettir. Ve "Alimler nebilerin varisleridir." Bu durumda akıl sahiplerinin tüm yönleriyle varis olmaya çalışmaları gerekmektedir. Ancak çalışması eksik olan, tüm yönleriyle varis olamaz.

Dostum bilsin ki; insan tabiatının güzelliği, yüklendiği ilahi bilgilerle olur. İnsan tabiatının çirkinliği de bunun tersi ile olur. Bunun için akıl sahiplerinin ve gayreti yüksek olanların ömürlerini sonradan yaratılanların bilgileriyle ve onların ayrıntılarıyla heba etmemeleri gerekir ki, Rablerinden kendilerine ayrılan payı kaybetmesinler. Yine akıl sahiplerinin, göğüslerini, fikirlerinin sultanından başkasına açmamaları gerekir. Çünkü fikrin kaynağı malumdur. Talep edilen hakikat ise bu değildir. Allah'ı bilmek, onun varlığını bilmekten ayrıdır. Akıl metodu kullananlar Allah'ı vehbî bilgi sayesinde değil, varolması ve selbî metotla bilirler. Bu ise (vehbî metot sayesinde bilmek), filozofların ve kelamcılarının görüşlerine aykırıdır. Ancak büyüğümüz Ebu Hamid Gazâli bu konuda bizimle aynı düşünmektedir. Allah, aklın onu nazar ve tefekkürüyle bilmesinden yücedir.

Akıllı kimsenin, kalbini fikirden varestede kalması gerekir. Çünkü; Allah'ın bilinmesi müşahedeyle elde edilir. Ve himmeti yüksek olanın hayal aleminde olmaması gerekir. Çünkü hayal alemi batını manalara delalet eden birleşik nurlardır. Hayal, akli manaları duyuşsal kalıplara indirger. Sözelimi süt suretindeki bilgi, ip suretindeki Kur'an ve yular suretindeki din gibi.

¹ Maide,6/66

Gayreti yüksek olanın yol göstericisinin dişi olmaması ve küllî nefisten faydalanmaya bağlı olmaması gerekir. Fakirden asla istifade etmeye bağlı olmamasının gerekliliği gibi. Bunun dışında bir kemali olan ise fakirdir. İşte Allah'ın dışındakilerin (masivallah) hali budur.

O halde ilmi ancak Allah'tan keşif yolu ile elde etmede gayretini arttır. Çünkü tahkik ehline göre Allah'tan başka fail yoktur. O halde bilgiyi Allah'tan başka kimseden almayın. Ancak bu, aklen değil, keşif yoluyla olsun. Çünkü gayreti yüksek olanlar, az bir miktar İlme'l-yakin bilgiden sonra Ayne'l-yakin bilgiye ulaşmak suretiyle kurtulmuşlardır. Ve bil ki; fikir sahipleri fikirlerinde en son hedefe ulaştıkları zaman; bakarsın ki onlar samimi mukallidin durumuna düşmüşlerdir. Çünkü mesele fikri aşan bir meseledir.

Netice itibariyle fikir devam ettiği müddetçe, aklın sakin ve mutmain olması imkansızdır.

Akıllar için fikri tasarruflardaki kuvvete göre bir sınır vardır. Ve akılların Allah'ın bahşettiğini kabul niteliği vardır. O zaman akılların Allah'ın vehbi ilimlerine kendilerini açması gerekir. Kesb ve nazarın altına giren şeylerle yetinmemelidir. Çünkü kesb ve nazar, şüpheden vareste değildir.

Kardeşlerinden güvendiğim ve senin hakkında niyeti güzel olanlardan biri senin bir gün ağladığını görmüş ve bunun sebebini sormuş. Sen de cevap olarak demişsin ki; **“otuz seneden beri inandığım bir mesele hakkında bu saatte bana zuhur eden bir delille yanıldığımı anladım. Bunun için ağladım. Ve kendi kendime dedim ki; bana zahir olan fikir önceki gibi yanlış olabilir.”** Bu senin sözündür.

Demek ki, akıl ve fikir mertebesi ile bilgin olanın, dingin ve müsterih olması imkansızdır. Hele hele Allah'ın bilinmesinde bu durum çok daha açıktır. Çünkü nazar yoluyla Allah'ın mahiyetini bilmek imkansızdır. Kardeşim! artık sana ne olmuş ki bu tehlikede devam ediyorsun. Riyazet, Mücadele ve Halvet (yalnızlık odaları) yoluna girmiyorsun. Ki Allah resulünün açmış olduğu bu yollara ve Allah'ın **“-Orada- kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik.”**² ayetindeki kişilerin nail olmuş olduklarına nail olasın. Senin emsallerin bu şerefli,yüce ve yüksek mertebelere ulaşmaya teşebbüs ediyor.

Dostum-Allah onu muvaffak etsin-bilsin ki; sebebini yokluğunda varolan her şey onun gibi sonradan yaratılmadır. Bu iki şekilde olur:

² Kehf, 18/65

Birincisi, sebebe bakan yönüyle, ikincisi de o sebebi var edene bakan yönüyledir ki o da Allah'tır. Peygamberler, veliler ve melekler gibi Allah ehlinden muhakkikler hariç, felsefeci düşünürler ve başka insanların çoğu sebep yönleriyle bakarlar. Çünkü onlar(peygamberler, veliler....) sebebi bilmekle beraber, diğer bir yönüyle o sebebi var edene bakarlar.

Kim bizzat sebebi var eden yönüyle değil de sebep cihetiyle onu varedene bakarsa "Kalbim Rabbimden bana haber verdi" diyecek. Diğerisi ise (ki üstün olan odur) "rabbim bana haber verdi" diyecek. İrfan sahibi bir arkadaşımız buna işaret ederek demiştir ki;

"Siz ilminizi ölüden ölüye intikal eden kitabelerden almışsınız. Ama biz ilmimizi ölmeyen, diri olan(Allah)'tan almışız"

Varlığı başkasından kaynaklananın hükmü bize göre bir "hiç"tir. O halde ârif için "Allah, Allah..." tan başka bir söz yoktur.

Sonra dostum bilsin ki; gerçekten Hakk'ın -bir olmakla beraber- bize nisbeten ayrı ayrı bir çok yönü vardır. Artık bu bölüm ilahiyat ve tecelliyat bölümleridir ki burada dikkatli ol. Mesela "Hak" yalnız "Rab" olduğunda Hak değildir. Onun hükmü "Müheymin" (gözetip koruyan) olduğu zamandaki hükmü gibi değildir. Yine o "Rahim" iken onun için söz konusu olan hüküm, sözgelimi "Müntakim" olduğu zaman ki gibi değildir. İsimlerin tümü böyledir.

Ve bil ki "Allah" ismi Rab, Kadîr, Şekûr gibi bütün isimler içindir. Onların hepsi içindeki sıfatlara sahip olan zat gibidir.

"Allah" ismi müşahede anında bütün isimleri içine alır. Çünkü sen onu mutlak surette müşahede etmiyorsun. O, o isimle sana yaklaştığında sen O'na ne ile yaklaştığına bak. O münacat ve müşahedenin gerektiği makama bak. Ve bak ki, ilahi isimlerden hangi isme bakılır; işte o isim sana hitap eden ve müşahede ettiğin isimdir. İşte suretteki değişiklikte kastedilen budur. Boğulmak üzere olan birisi "Ya Allah" dediği zaman onun manası, "Ya Gıyas, ya Münkiz veya ya Münci (kurtarıcı) demektir. Hasta olan biri "Ya Allah" dediği zaman bunun manası da"Ya Şafi ya Muafi (sıhhat veren) veya benzeri bir anlam demektir.

Benim sana bahsettiğim suretlerdeki değişiklik, Müslim'in "Sahih" inde bahsettiği ile aynıdır: ".....el-Bari tecelli eder.....". O zaman inkar edilir, ondan sakınılır ki o durumda da Allah, tanıdıkları bir surete dönüşür artık onlar da inkardan dönüp ikrar ederler. Ve böylece burada müşahede, münacat ve ilahi hitabın anlamı budur.

Akıllının, ancak kendisiyle zatını mükemmelleştirecek ve hangi duruma intikal ederse etsin geçerli olan bilgiyi talep etmesi gerekir. O ilim

de vehb ve müşahede cihetiyle bilinen Allah'ın bilgisinden başka bir bilgi değildir. Çünkü sözgelimi tıp ile ilgili bilgilere ancak hastalıklar aleminde ihtiyaç duyulur. İçinde hastalıkların olmadığı bir aleme intikal ettiğin zaman bu bilgiyle kimi tedavi edeceksin? Akıllı insan, ancak kuvvetli olduğu zaman rahat eder. Eğer edindiği bilgiyi vehb cihetiyle elde etmişse o da peygamberler gibi bununla yetinmez ve Allah'ı bilmeyi talep eder.

Yine sözgelimi hendese ilmüne ancak ölçüler aleminde ihtiyaç duyulur. Eğer o alemin dışına çıktığın zaman bu ilmi kendi halinde bırakırsın. Ve nefis, o alemden yanında bir şey olmadan yüzüstü geçer. Nefsin başka bir aleme intikal ettiğinde terkettiği ilimle uğraşmanın hepsi, bahsettiğimiz şekildedir.

O halde akıllı kimse, zorunlu ihtiyaçlarıyla ilintili ilmi almalı ve gideceği yere kendisiyle beraber gideceği ilmi tahsil etme noktasında gücünü sonuna kadar harcamalıdır. O da iki ilimden başkası değildir:

a) Allah'ı bilmek

b) Ahiret makamlarını bilmek ve kendi evinde yürüyormuşçasına orada yürüyebileceği kadar bu makamların gerektirdiği ilimleri öğrenmek. Bu durumda o asla hiçbir şeyi inkar etmez. Çünkü o artık Furkan (hak ve batılı birbirinden ayıran) ehlinde olup Nükran (inkarcılar) ehlinde değildir.

Ahiret makamları yanlışı arzeden karışıklık makamları olmayıp; temyiz makamlarıdır.

Netice olarak bu makam; Rabbleri onlara tecelli ettiği zaman "biz senden Allah'a sığınırız. Sen bizim Rabbimiz değilsin. Biz, Rabbimiz gelinceye kadar bekleyeceğiz" diyen ve Rableri, tanıdık bir surette kendilerine geldiği zaman ikrar eden bir taifeniz temyiz edildiği bir makamdır.

Ne kadar hayret verici bir olay!

Akıllı kimsenin bu iki ilmi, riyazet, mücahede ve halvet yöntemleriyle kurallarına uygun biçimde- keşfetmesi gerekir.

Halvet ve şartlarını ve halvet sırasında meydana gelen şeyleri sırasına göre bir bir zikrediyordum ki, vakit buna mani oldu. Vakitten kastım; cahil olduklarını inkar eden, taassup, şöret ve liderlik tutkusunun kendilerini -iman mümkün görünmüyorsa da- hakkı dinlemekten ve teslim olmaktan alıkoyduğu kötü bilinlerdir.

Allah'a hamd olsun. Selam, efendimiz Muhammed'e, ailesine ve arkadaşlarına olsun..